

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND OCUPAȚIA PUTERILOR CENTRALE ÎN DOBROGEA (1916—1918)

ADRIAN STĂNESCU, STOICA LASCU

Intrarea României în prima conflagrație mondială a fost determinată de necesitatea împlinirii dezideratului de veacuri al poporului nostru: *unirea tuturor românilor*. De aceea, războiul de întregire al neamului românesc a fost un război drept, just, în consens cu îndeplinirea aspirațiilor naționale, așa cum au fost toate luptele purtate pînă atunci de poporul nostru împotriva cotropitorilor — el marcînd un moment hotărîtor în procesul constituirii statului național unitar român¹.

Campania militară din septembrie—octombrie 1916, desfășurată pe frontul de sud, a evoluat rapid nefavorabil pentru armata română, în fața unui inamic superior atît numeric, cît și în dotare tehnică în condițiile nerespectării flagrante de către aliați a obligațiilor asumate². După „bătălia Dobrogei“³, din septembrie, conform strategiei comandamentului suprem al Quadruplei Alianțe, a urmat ofensiva susținută a trupelor germano-bulgaro-turce pe direcția Cernavoda—Constanța, în scopul izolării regiunii dobrogene de restul țării. Crîncenele bătălii din a doua jumătate a lunii octombrie s-au încheiat cu succesul trupelor Puterilor Centrale, care au reușit, cu prețul unor mari eforturi, să împingă trupele românești în retragere, peste Dunăre⁴.

¹ I. Popescu-Puțuri, *Pentru o cauză dreaptă. Intrarea României în război în august 1916*, în „Anale de istorie“, XXIII, nr. 6, 1977, p. 23.

² *Ibidem* (II), în Idem, XXIV, nr. 2, 1978, pp. 3—4. pe larg, în M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, pp. 496—510.

³ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 309; vezi și V. Stratton, *De la Turtucaia la Chilia Veche. Note din războiul 1916—1918*, în „Delta“ (Sulina), I, nr. 2, 22 decembrie 1924, pp. 2—3 — nr. 13, 7 iunie 1925, pp. 2—3.

⁴ V. Atanasiu (și colab.), *România în primul război mondial*, Editura militară, București, 1979, p. 167.

Odată cu aceste desfășurări militare începea, așa cum plastic s-a subliniat, „martiriul Dobrogei“⁵, o adevărată tragedie pentru populația străvechii provincii românești din Dunăre și Mare — Dobrogea.

Conform acordului de la Sofia⁶, asupra departajării administrației teritoriilor românești ocupate, Dobrogea revenea autorităților bulgare—turce. Sînt cunoscute, în general, aspectele esențiale ale acestei perioade cît și a celei următoare, începînd din februarie 1917, cînd județul Constanța și sudul județului Tulcea au trecut sub administrația comandamentului Etapei a 262-a germane⁷. Județele Durostor și Caliacra au fost anexate Bulgariei⁸. Conducerea administrativă a Dobrogei a fost încredințată prefectului de Sofia, numit și prefect al Dobrogei, cu sediul la Constanța. Teritoriul ocupat a fost împărțit în șase subprefecturi. Administrația bulgară a căutat să îndepărteze orice urmă a caracterului românesc al provinciei; a fost impus sistemul bulgăresc de impozite, limba bulgară a fost declarată ca limbă oficială pentru toate autoritățile publice și juridice, au fost introduse mărcile poștale bulgare. Pe frontispiciul primăriei constănțene s-a aplicat inscripția: „Regatul Bulgariei, comuna urbană Constanța, Administrația comunală“⁹. Interesant este faptul că însăși organele militare germane au sesizat că „această administrație n-a urmărit nici un moment restabilirea ordinii, a liniștii și a refacerii economice a țării ocupate, ci întreaga activitate desfășurată s-a extins numai pentru satisfacerea intereselor bulgare și îndeosebi ale funcționarilor administrativi care serveau ei înșiși de intermediari la contrabanda de cereale și vite, la jafurile făcute în averea locuitorilor“¹⁰. Nu puține au fost situațiile cînd au izbucnit adevărate conflicte de competență între ocupanți¹¹.

Lapidara analiză generală a situației ne creează cadrul favorabil aducerii în discuție a unor documente care completează, credem, tabloul sumbru al martiriului îndurat de populația dobrogeană în anii războiului, cu precădere ai ocupației.

⁵ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a II-a, București, f.a., vol. III, pp. 160—163; vezi și A. Deac, I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916—1918*, Editura militară, București, 1978, pp. 32—33.

⁶ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 310.

⁷ Pe larg, la I. I. Georgianu, *România sub ocupația dușmană*, II. *Exploatarea economică a țării*, București, 1920, pp. 153—157; E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial 1916—1918*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, pp. 92—95.

⁸ *Memoriile generalului Ludendorff*, București, 1919, vol. I, p. 436.

⁹ I. I. Georgianu, *Op. cit.*, p. 153; despre mașinațiunile ocupanților bulgari de a dezbină populația dobrogeană, neîncoronate de succes, vezi la D. Sultan, *Preliminarii ale fărîrii Statului Național Unitar Român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, pp. 117—119; mai nou, vezi Anghel Dimitrov, *Niacoi sofiialno-ikonomiceski i politiceski aspekti ot istoriata na Dobrudja po vreme na pãrvata svetovna voina*, în „Izvestiia na narodnia muzeii Varna“, 19(34), 1983, pp. 64—78.

¹⁰ I. I. Georgianu, *Op. cit.*; vezi și C. Brătescu, *De sub ocupația germană în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei“, vol. II, nr. 2, 1919, pp. 116—133; G. N. Ionescu, *De sub ocupațiunea germană*, în Idem, nr. 1, 1919, pp. 83—84.

¹¹ *Memoriile generalului Ludendorff*, București, 1919, vol. I, p. 438.

Semnificativă este declarația cetățeanului olandez Johann de Jong asupra ocupării orașului Constanța și a purtării autorităților de ocupație : „...Constanța a fost ocupată la 22 octombrie (1916 — n.n.) după-amiaza, de trupe germane și bulgare. O mare cantitate de cereale și benzină a căzut pradă dușmanilor. Nu știu dacă pentru cereale o fi venit vreun ordin de distrugere. Știu însă cu precizie că în ceea ce privește societățile de petrol, nici un fel de astfel de ordin nu a venit. Au rămas la „Aquila“ 13 rezervoare pline și la „Steaua Română“, 15. Imediat s-a început transportul spre Bulgaria... la lucru au fost întrebuințați prizonierii români... Constanța a fost furată în modul cel mai nerușinat. Oriunde soldații nemți și bulgari au găsit o casă incuiată al cărei stăpîn fugise, au scos afară toată mobila, toată averea casei, o parte au distrus-o și cealaltă au trimis-o în Bulgaria. Statuia lui Ovidiu fusese dată jos de trupele bulgare și era cit pe ce să fie trimisă în Bulgaria dacă nu interveneau autoritățile germane care au făcut ca statuia să fie pusă din nou la loc. În schimb, statuia din fața Prefecturii, în amintirea evenimentelor din 1913, a fost dusă în Bulgaria. În general, trupele bulgărești s-au purtat mult mai sălbatec decât cele nemțești, care au arătat chiar o leacă de bunăvoință față de prizonierii români care lucrau la „Aquila“, „Steaua Română“ și „Astra“. În spitalul din Constanța au fost lăsați de trupele românești în retragere 38 soldați români grav răniți. Toți aceștia au fost omoriți de soldații bulgari și îngropați lângă spital... La ocuparea Constanței aproape toată populația fugise. Rămăseseră bulgari și turci care au furat foarte mult. Încetul cu încetul locuitorii au început să se întoarcă, nu se pînă la 13 februarie (1917 — n.n.) veniseră 40—50%. De mâncare nu se găsea. Era introdusă cartela de pîine, pe care se căpăta și fasole... Banul românesc scăzuse foarte mult. Un leu românesc valora numai 65 centime bulgărești; mai tirziu însă leul românesc valora un leu bulgăresc. În oraș firmele românești au fost distruse și înlocuite prin firme bulgărești...“¹²

O altă categorie de documente redau declarațiile unor localnici sau militari români luați prizonieri și evadați ulterior din captivitate. Astfel, în declarația lui Taras Ivanov, plugar din Caracoiu (jud. Constanța), se arăta, printre altele : „...populația turcă se poartă cit se poate de bine cu românii, regretă pe români pe care-i consideră preferabili dominațiunii germane sau bulgare, laudă pe români și-i ajută în toate ocaziile. Populația ... a fost despuiată de întregul ei avut, lăsată fără hrana zilnică și aceasta la nevoie recurge cu bani la germani care le revindea propriile cereale ce le furaseră fără nici un fel de plată; grîu nu mai există, iar foarte puțin orz sau porumb ce s-a lăsat pentru hrana populației nu se mai poate măcina fără permisiunea comandamentului. Germanii, la strîngerea recoltei anul acesta — 1917 — au luat drept medie recolta pe 1916, care era mult superioară celei pe anul curent...“¹³

¹² Muzeul Național de Istorie al R. S. România, *inv.* nr. 115.648;

¹³ *Loc cit.*, *inv.* 115.726.

Săteanul Ivan Olteanu din Luncavița (jud. Tulcea) releva că : „...îndată ce inamicul a venit în sat a început să adune de pe la locuitori păsări, vite, căruțe, cereale și apoi alimentele, astfel că toată lumea a rămas muritoare de foame. După aceea a început să adune și lucrurile din casă, ca velințe, plăpumi, saltele, îmbrăcăminte și încălțăminte care era mai bună. Au fost cazuri când dezbrăcau oamenii și pe stradă și le luau îmbrăcăminte, iar la femei le luau broboadele și scurteicile și se îmbrăcau soldații turci și bulgari cu ele ... în iarnă au ars toate ulucile de pe la locuințe și la aproape majoritatea caselor au luat ușile și ferestrele și le-au ars“¹⁴.

Mărturia sergentului Sava Nicolae din regimentul 78 infanterie, evadat din prizonierat și datată 28 august 1917 completează tabloul în chip zguduitor : „...germanii au rechiziționat totul în Constanța, lăsînd populației numai porumb. Nevoiașii care nu aveau nici porumb primeau cîte o piine de 800 gr și un kilogram de mălai pe patru zile de persoană. Germanii au rechiziționat și toată fierăria, mașinile de treierat și cusut, ca și clopotele de la biserici“¹⁵. Aceeași notă sumbră caracterizează și declarația soldatului Donose Teodor : „Am văzut un turc vinzînd lucruri sfinte pe străzi, furate de pe la bisericile din Dobrogea. Lumea vorbește că dușmanii au băgat caii în biserici“¹⁶.

Ample informații aflăm din declarațiile datate 11 iulie 1917, aparținînd caporalului Cardon Lazariu, din regimentul 78 infanterie : „La Constanța germanii au scos de prin case scaune, pături, plăpumi, tablouri, lăsînd numai pereții. Aceste obiecte erau încărcate în vagoane și trimise (în Germania și Bulgaria — n.n.). Din magaziile din port au luat ghinda pentru tăbăcărie ... de asemenea și grîul Biroului britanic ... s-au luat copii de la 3 la 8 ani și duși în Germania. S-au trimis în Bulgaria bărbații de la 14 ani în sus. Populația refugiată cînd s-a întors în Constanța a fost jefuită pe drum ... în Dobrogea armata bulgară și turcă au luat de la populația română bani, haine, vite și tot avuțul, lăsînd puțin porumb. Oamenii bogați români care nu dădeau bani bulgarilor erau desbrăcați și aruncați pe zăpadă“¹⁷.

Vom completa tabloul fragmentar dar sugestiv al prezentării noastre cu două extrase din gazete străine de mare circulație. Ziarul olandez „Het Vaterland“ din 1 noiembrie 1916 nota : „La Constanța trupele germane și bulgare au găsit petrol și benzină în valoare de 50 milioane franci“¹⁸. Nota marelui cotidian parizian „Le Temps“ din 7 octombrie 1917 este de un dramatism extrem de convingător ; o reproducem din această cauză : „Le spectacle qu'offre la ville d'Isaccea depuis l'occupation bulgare est affreux. Les Bulgares ont enlevé toutes les provisions et tout les vêtements. Ils soumettent la population à toutes sortes de

¹⁴ *Loc. cit.*, inv. 115.224.

¹⁵ *Loc. cit.*, inv. 115.197.

¹⁶ *Loc. cit.*, inv. 115.220.

¹⁷ *Loc. cit.*, inv. 115.197.

¹⁸ *Loc. cit.*, inv. 115.152.

corveés et de tortures. Les crimes et les viols surtout ne se comptent plus. Ils ont de plus systématiquement pillé et démoli les maisons des Roumains et emporté tout le matériel. Ils ont obligé les citoyens roumains à s'enrôler dans l'armée bulgare et ont exécuté quelques récalcitrants¹⁹.

Apare cu claritate, din relatările menționate, condițiile extrem de grele, de teroare sistematică, pe care le-a înfruntat, cu curaj și demnitate, populația dobrogeană în anii nemiloasei ocupații dușmane.

Documente achiziționate în ultimii ani de către Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța probează și ele calvarul suferințelor îndurate de dobrogenii rămași în vatra teritoriului strămoșesc, la cheremul silniciilor administrației și armatei inamice. Ele întregesc imaginea distrugerilor în județele dobrogene, așa cum — mai de mult²⁰ — au fost făcute publice, însă numai pentru județul Tulcea.

Ordonînd, în 1977, manuscrisele din arhiva familiei cunoscutului fruntaș al vieții publice dobrogene, avocatul Ioan N. Roman²¹, atenția mi-a fost atrasă de cîteva foi scrise de mîna acestuia, conținutul lor semănînd frapant cu lucrarea, menționată mai sus, a lui M. Ionescu-Dobrogianu (publicată în 1919). După cum se știe, această lucrare este „rezumatul lucrărilor comisiei instituite pentru constatarea abuzurilor făptuite de armata bulgară și minoritatea bulgară rămasă la sate“²².

Cele zece foi scrise de I. N. Roman²³ — nepublicate, din cîte cunosc — sînt grupate pe categorii de nedreptăți abuzuri produse locuitorilor județului Constanța: violuri, furturi, omoruri, maltratări, incendii. Concluziile ce se desprind, sintetic, din aceste documente, deosebit de revelatoare prin conținutul lor, ne arată că în 8—9 din 10 cazuri sînt implicați soldați și ofițeri bulgari, de cîteva ori sînt menționați militari germani, iar de două ori cei turci. Germanii sînt implicați cu deosebire la capitolul amenzi ilegale, precum și la arestări și incendii, neapărînd aproape de loc la capitolul „bestialități și torturi“. Efectuînd un total al locuințelor distruse în cei peste doi ani de ocupație dușmană, rezultă peste 4 000 de case (sînt recenzate numai localitățile rurale), cele mai afectate fiind comunele Satișchioi (Crucea) 386, Boascic (Dunărea) 229, Tekirghiol 100, Carol I (Nicolae Bălcescu) 160, Peletlia (Săcele) 106

¹⁹ *Loc. cit.*, inv. 115.124.

²⁰ Vezi *Conferința* ținută de Colonel M. Ionescu-Dobrogianu în ședința Adunării generaie a S.R.R.G. din 25 aprilie 1920, publicată în „Buletinul S.R.R.G.“, XXXIX, 1920, pp. 115—139, sub titlul *Năvălirea bulgarilor în 1916—1918 în județul Tulcea*, precum și *Idem*, *Inviaza barbară din 1916—1918 în jud. Tulcea*, în „Arhiva Dobrogei“, vol. II, nr. 3—4, 1919, pp. 182.

²¹ Despre el, pe larg la St. Lascu, *Ioan N. Roman (1866—1931)*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, M.I.N.A., 1, Constanța, 1980, pp. 159—186; *Idem*, *Ioan N. Roman*, în „Contemporanul“, nr. 28 (1. 965), 6 iulie 1984, p. 15; E. Puiu, *Ioan N. Roman*, în „Tomis“, II, nr. 11, 1967 p. 8.

²² Col. Dobrogianu Ionescu, *Op. cit.*, p. 182.

²³ Ele se găsesc în *Depozitul Secției de istorie medie, modernă și contemporană* a M.I.N.A.C., inv. 4.469.

etc.²⁴ La un an și jumătate după revenirea autorităților legale românești, imaginea distrugerilor edilitare persista încă. Un raport al prefectului atestă : „În afară de reparațiile făcute la orașe, la imobilele persoanelor cu dare de mină, tot restul a rămas în aceeași stare dezolantă. *Ruine și jale peste tot* (subl. n.). Hârșova, Medgidia etc. orașe înfloritoare altă dată, stau pustii și sînt amenințate cu o totală dispariție din cauza intemperiilor, dacă nu se vor găsi mijloace pentru reclădirea lor. Sate bogate ca : Saragea (Gălbiori), Satișchioi, Ercheseșec (Stupina), Boascic etc. (cîteva zecimi) vor avea aceeași soartă dacă nu se va interveni energie.

Nu cred să existe priveriște mai sfișietoare decît vizitarea acestor localități — continuă relatarea prefectul județului Constanța. Sate care altă dată numărau pînă la 250—300 case, abia dacă mai constau din 4—10 case. Locuitorii înapoiți stau prin bordeie, construite în grabă, grămădindu-se cîte zece pînă la cincisprezece într-un loc²⁵.

Deosebit de cutremurătoare sînt cazurile (declarat) de violuri bestiale, fiecare comună dînd un greu tribut dezlănțuirilor barbare ale cotropitorilor²⁶, după cum sadismul primitiv a funcționat de fiecare dată atunci cînd, fără motive, mulți locuitori au fost omoriți. Astfel, D. Soare din Ghiuvenlia (Chirnogeni) a fost rănit la față, mîna stîngă îi este tăiată din cot, fiind lăsat să moară fără nici un fel de îngrijiri într-o grădină ; la marginea satului Gherengic (Mireasa) sînt împușcați trei bătrîni de cîte 80—90 de ani, „lăsîndu-i apoi neîngropați ca să-i mănînce cîinii“ ; numeroase sînt cazurile cînd sunt omoriți oamenii ce încercau să se opună batjocoririi fiicelor și soțiilor, sau a omoririi acestora din urmă la Saraiu, Ion Rășinaru a fost pus cu burta pe foc și ars de viu. Pentru că s-a rugat de soldați să nu-i dea foc casei, același sfîrșit tragic avînd și consăteanul său Ion Tudorică ; în noaptea de 17 spre 18 august 1918 sînt asasinați soții Ion și Zoe Alexandrescu din Murfatlar (Basarabi) : „Victimele au fost maltratate și schingiuite în mod îngrozitor. Ion Alexandrescu avea 16 lovituri de baionetă ; soției sale i s-au tăiat mîinile fiind și ea străpunsă de baionete“. Fapte oribile s-au petrecut și la Esehioi : trei dintre cei opt cetățeni omoriți au fost bestial schingiuți — „li s-au tăiat mîinile și picioarele, li s-au scos ochii, murind în chinuri îngrozitoare“. În încercarea lor disperată de a se apăra, mamele își luau în brațe copiii mici, sperînd că de aceștia soldații nu se vor atinge ; sînt consemnate însă numeroase cazuri cînd copii de 1—2 ani sînt smulși de la pieptul mamelor și uciși înții ei, iar apoi și mamele lor (cum s-a întîmplat, de pildă, în comuna Enge Mahale

²⁴ Asupra distrugerilor suferite de localitățile constănțene, vezi *Trupul Dobrogei martire*, în „Farul“, I, nr. 182, 3 noiembrie 1919, p. 3 ; V. Monea, *Odiseea unui sat dobrogean în războiul cel mare*, în „Arhiva Dobrogei“, vol. II, nr. 3—4, 1919, p. 300 ; B. Rădulescu, *Dobrogea sub ocupație*, în „Farul“, I, nr. 142, 22 septembrie 1919, p. 1 ; *Trupul Dobrogei noastre*, în Idem, nr. 182, 3 noiembrie 1919, pp. 3—4 etc. ; A. Deac, I. Toacă, *Op. cit.*, pp. 1, 32.

²⁵ Arhivele Statului București, *Fond M.A.I.*, dos. 165/1920, f. 1.

²⁶ Vezi și A. Deac, I. Toacă, *Op. cit.*, p. 18.

(Mereni). Milă nu au avut ocupanții nici față de soldații români răniți, rămași în îngrijirea sătenilor : „Soldatul Ciripoiu C. împreună cu un alt soldat român din infanterie rănit la ambele picioare au fost împușcați la viile dinspre Velichioi (Goruni) și aruncați într-un șanț“. La Satu Nou (locuit în exclusivitate de populație românească), fidelitatea patriotică a învățătorului Ștefan Popescu față de îndeplinirea sarcinilor sale de dascăl l-a costat mutilarea pe viață ; arestat de către un ofițer cu o trupă de 20 de soldați pe motivul „că învăța românește pe copiii din sat“, este dus la Cuzgun (Ion Corvin), bătut, apoi condamnat la moarte : „După două zile, când să-l execute, a fost scăpat de un căpitan neamț, dar din cauza maltratărilor a rămas infirm de mîna stîngă“. În total, conform relatărilor (incomplete, căci nu sînt cuprinse toate satele, iar dintre orașe nu-i menționat nici unul) din notele amintite, au fost omorîți sălbatic un număr de 130 locuitori (între ei se aflau 15 femei).

În perspectiva timpului, documentul din care am extras exemplele de mai sus se poate constitui într-un veritabil act de acuzare a războiului, a întregului cortegiu de suplicii, bestialități, înjosire a demnității umane și nenorociri ce-l însoțește. El face parte din acea categorie de mărturii istorice care, toate la un loc, se înfățișează ca un perpetuu memento asupra necesității de a învăța din experiența tragică a trecutului, a apărării și salvagărdării păcii, a întăririi bunelor relații de vecinătate între toate popoarele, a conlucrării lor pentru cauza progresului și prosperității, a biruinței ideilor universale ale civilizației și respectării demnității umane.

Ultimul grupaj de materiale pe care-l dorim menționat în același context a fost achiziționat de la avocatul Traian Ulpiu Berberianu (fost prefect și deputat liberal constănțean în anii '30). Acesta, la rîndul său, le deținea de la tatăl său, farmacistul Ion Berberianu, cunoscut fruntaș al vieții publice constănțene de la sfîrșitul secolului trecut și primele două decenii ale veacului nostru ²⁷.

În ajunul intrării României în prima conflagrație mondială, I. Berberianu ocupa demnitatea de ajutor de primar al Constanței. Titularul, profesorul Virgil Andronescu era mobilizat și se afla deja pe front. După cum este cunoscut, în toamna anului 1916, situația militară pe frontul din Dobrogea se agrava precipitat, ocuparea întregii regiuni de către coaliția inamică fiind o chestiune de zile. Duminică, 9 octombrie, la ora 14, deja Constanța era ocupată ²⁸. I. Berberianu, în calitatea sa de ajutor de primar, ordonă afișarea, în noaptea de sîmbătă spre dumi-

²⁷ Născut la Craiova în 1859, el este licențiat în farmacie în 1885, iar din 1896 se stabilește la Constanța ; tipărește în două volume manualul *Examenul de asistent în Farmacie*, timp îndelungat singurul manual de specialitate ; specialitățile sale farmaceutice („Elixirul de sănătate Sf. Ioan Botezătorul“), cu efecte în bolile tubului digestiv, au fost recompensate cu medalii de aur și argint la Paris, Moscova, Roma, Madrid, București ; încetează din viață în 1922.

²⁸ M. Turbatu, *Amintiri de la evacuarea Constanței, 1916*, în „Dobrogea jună“, XXIII, nr. 244, 12 noiembrie 1927, p. 1.

nică, a unei „publicațiuni de evacuare“²⁹. Arătînd că aceasta era necesară în „interesul operațiunilor armatei“, proclamația cerea cetățenilor să „primească această știre cu o deosebită liniște, și nefiind nici un pericol iminent, îi îndemnăm ca totul să se petreacă în perfectă ordine, autoritatea comunală fiind oricînd la postul ei pentru a preveni nevoile tuturor“. Proclamația comunală mai specifica intenția autorităților de a încerca organizarea de gărzi „care să mențină liniștea și să parvină orice devastare din partea acelor care ar căuta să aducă neorînduieii în oraș“. Intențiile autorităților constăneșene au fost rapid anulate de către ocupanți, care au întronat un regim deosebit de brutal³⁰, ele, autoritățile, părăsind orașul la 9 octombrie³¹ (stil vechi).

Materialele datorită cărora reamintim aceste lucruri, folosind surse locale mai puțin utilizate, sînt, de fapt, cîteva ciorne scrise de mîna lui I. Berberianu, concepte ale unor telegrame trimise de el superiorilor din Ministerul de Interne. Prima dintre ele³², datată luni 10 octombrie 1916, este adresată instituției amintite, căreia i se aduce la cunoștință că „Duminică, 9 curent la orele două și un sfert după amiază cînd trupele inamice ajunseseră la apropierea barierei orașului am părăsit orașul Constanța. Fiind și mobilizat ca farmacist și maior, am trebuit să părăsesc orașul spre a nu fi luat ca prizonier de război. Ajungînd dincolo de Anadalchioi și parte din trupele noastre se aflau acolo, am trecut prin tirul artileriei inamice, multe proiectile spărgîndu-se pe șosea și în apropierea de șosea.

În ziua de 8 curent am afișat publicația de evacuare (deci, nu noaptea — n.n.) și în ziua de 9 aproape tot orașul era evacuat în deplină liniște și ordine.

Actele cele mai de valoare ale Primăriei au fost trimise dinainte³³.

Tot pentru ziua de 9 la ora 4 după amiază pusesem la cale în înțelegere cu alți cetățeni formarea de gărzi care să ferească orașul de devastări; această măsură însă n-am putut să o pun în practică din cauza plecării noastre forțate“ (acest ultim pasaj este tăiat prin două linii transversale). Documentul în cauză confirmă ceea ce se știa din sursele memorialistice, inclusiv cele citate deja. Acest raport telegrafic este trimis, așa cum rezultă dintr-o altă telegramă, din Babadag.

O a doua telegramă — mult mai detaliată —, este trimisă pe 18 sau, probabil, pe 19 octombrie, ajutorul de primar al Constanței rapor-

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Vezi și M. Sadoveanu, *Tînguirile bulgarilor*, în „România“, I, nr. 247, 21 octombrie 1917, p. 1; S. Staub, *Unde duce drumul acesta?...* în „Tulcea nouă“, I, nr. 4, 13 iulie 1919, p. 1 — nr. 8, 19 august 1919, p. 1.

³¹ Vezi și relatările profesorului C. Lăzărescu, în „Reamintiri“, I, nr. 2, 22 martie 1928, pp. 7—9.

³² Toate documentele citate aici se află în *Depozitul Secției...*, inv. 4730.

³³ În legătură cu soarta arhivelor lăsate la Constanța (distrușe sau sustras de ocupanți), vezi „Reamintiri“, I, nr. 2, 22 martie și nr. 3, 8 iunie 1928.

tind „asupra modului cum refugiații din Constanța împreună cu alte autorități, diferite arhive, ofițeri și oameni din diferite trupe am făcut trecerea lor prin cele trei județe ale Basarabiei — Ismail, Bolgrad și Cahul spre a ajunge iarăși în țară“. Raportul-telegramă descrie drumul convoiului de „vreo 2 000“ de oameni, care plecând din Tulcea pe 11 octombrie ajunge, trecând prin județele amintite, la Brăila în ziua de 18 octombrie. Se amintește cooperarea cu autoritățile rusești, cu care s-a stabilit modul de transportare a celor sosiți pe teritoriul Imperiului țarist; respectiv, au fost puse la dispoziția refugiaților constănțeni 80 de căruțe care transportau, fiecare, câte patru persoane împreună cu bagajele lor pe drumul de la Ismail la Cahul, schimbându-se atît căruțele, cît și caii în fiecare județ de două ori.

Drept mulțumire pentru facilitarea trecerii convoiului de refugiați constănțeni prin sudul Rusiei, I. Berberianu, conducătorul acestuia, trimite o telegramă de grațitudine (copia achiziționată poartă nr. 7326 bis) generalului-maior de flotă Maier Alexandru, guvernatorul județului Ismail.

După stabilirea în mod provizoriu a Primăriei constănțene la Brăila, I. Berberianu s-a prezentat la unitatea sa, Spitalul Corpului V Armată, unde a făcut războiul în calitate de farmacist, cu gradul de maior, pînă la demobilizarea sa, în iarna anului 1917. După demobilizare, el participă activ la acțiunile patriotice ale dobrogenilor refugiați în Moldova, inițiindu-se acțiuni ce cereau îmbunătățirea situației materiale a refugiaților și despăgubirile promise de către autorități. Se alcătuiesc în 1918 numeroase memorii³⁴ către guvern și rege, au loc congrese³⁵ și întruniri ale dobrogenilor în localitățile moldovenești în care se aflau refugiați, cerîndu-se, de fiecare dată, facilitarea întoarcerii acasă. Printre documentele achiziționate se află și un *Memoriu* adoptat de către refugiații dobrogeni din Huși la 4 iunie 1918, adresat primului-ministru; documentul (tipărit la Huși) este semnat de Toma D. Protopopescu, protoerul județului Constanța, I. Dinescu, pensionar, mare proprietar din Babadag, I. Berberianu, farmacist, ajutor de primar din Constanța, Gh. Coriolan, profesor la Liceul din Constanța, și el conține

³⁴ *Ibidem*; vezi și Br. Cotovu, *Însemnări din timpul refugiului*, în Idem, X, 1929, pp. 255—259; I. Tăutu, *Din zilele refugiului*, în „Marea Noastră“, II, nr. 5, 28 octombrie 1928, p. 3, nr. 8, 18 noiembrie, p. 2, nr. 181, 10 februarie 1929, p. 2; vezi și *Memoriu prezentat de refugiații Dobrogeni Excelenței Sale contele de Saint-Aulaire ministrul Franței în România*, în „Vestea“, II, nr. 184, 25 noiembrie (8 decembrie), 1918, p. 2. Memoriul este datat 3 decembrie 1918, iar delegația de dobrogeni a fost compusă din G. Benderli, dr. I. Butărescu, G. Pruncu, I. P. Atanasof, M. H. Abdurman, Const. Sarry; despre situația precară a locuitorilor dobrogeni, în urma distrugerilor suferite din partea inamicului, vezi și N. Negulescu, *O dare de seamă și un sfat către locuitorii județului Constanța*, Tipografia „Albania“, Constanța, 1919, p. 4.

³⁵ P. Grigorescu, *Însemnări din pribegia războiului, 1916—1918. Brăila—Iai—Odesa—Galați*, Constanța, 1929, p. 1.

doleanțele slujitorilor bisericii, corpului didactic, funcționarilor pensionari, farmaciștilor, invalizilor, văduvelor și orfanilor de război, comercianților, profesiunilor libere, chiriașilor, agricultorilor, arendașilor, chiriștigilor, înserîndu-se, totodată, și probleme privind acordarea moratoriului general, a stațiunilor balneare și a plății rechizițiilor³⁶.

NOCH NICHT VERÖFFENTLICHTE DOKUMENTÄRE AUSSAGEN, DIE BESATZUNG DER ZENTRALMÄCHTE IN DER DOBRUDSCHA (1916—1918) BETREFFEND

Zusammenfassung

A. STĂNESCU, STOICA LASCU

Die Verfasser machen mehrere noch nicht veröffentlichte Dokumente, die Besetzung der Dobrudscha während des ersten Weltkrieges seitens des Drei-Mächte-Bundes bekannt. Diese Dokumente (Aussagen der Bürger der neutralen Länder, der aus den Gefangenenlagern geflüchteten rumänischen Bauern oder Soldaten, von den rumänischen Behörden, im Jahre 1919 ausgearbeitete Berichte, die Vernichtungen der Ortschaften und die Leiden der Bewohner betreffend) sind neue Beweise des Märtyrertodes der Rumänen in der Dobrudscha, des Raubes und des Schadens. Sie unterstreichen ebenfalls die Gegensätze und Rivalitäten unter den deutschen, bulgarischen und türkischen Besatzern und betonen nochmals die Opposition der Bevölkerung.

³⁶ *Depozitul Secției...*, inv. 4.741. Despre situația grea a dobrogenilor reîntoși la vetrele lor, vezi N. Negulescu, *O dare de seamă și un sfat către sătenii județului Constanța*, Tip. „Albania”, Constanța, 1919, p. 4.